

# สมันตปาสาทิกา : มารยาทที่พึงประสงค์ในอริยวินัย

## Samantapasadika : Worthy Manners in the Ariyavinaya

รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

Assoc.Prof.Dr.Samiddhipol Netnimitra

อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

### บทคัดย่อ

สมันตปาสาทิกา เป็นหนังสืออธิบายความพระวินัยปิฎก เรียกว่า อรรถกถาพระวินัย ของนิกายเถรวาท มีเนื้อหาทางด้านสังคมศาสตร์ (มีองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา ภูมิศาสตร์ เป็นต้น) และร่องรอยพัฒนาการของพระไตรปิฎกในเกาะลังกา ในบทนำ ผู้แต่งระบุว่าเค้าโครงของสมันตปาสาทิกาได้มาจากอรรถกถาเก่าที่มีอยู่ในลังกา

คำว่า อริยวินัย เกี่ยวข้องกับสมันตปาสาทิกา อริยวินัยเป็นแนวปฏิบัติสำหรับอริยชนในสังคมที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้น มีเอกลักษณ์แตกต่างจากสถาบันอื่นๆ ในเวลานั้น

ปัจจุบัน สมันตปาสาทิกา คณะสงฆ์ไทยใช้เป็นคู่มือของนักเรียนบาลีชั้นประโยค ๖, ๗, ๘

**คำสำคัญ :** สมันตปาสาทิกา, มารยาทที่พึงประสงค์, อริยวินัย

### Abstract

The Samantapasadika is the scripture expounding on the Vinayapitaka. It called the commentary of the Vinayapitaka of the Theravada Buddhism. In this commentary, there is the essence of the social sciences and development of the Tipitaka in Ceylon. In the introduction, the authors specify that the scent of decorating outline gets the drift from the old exegesis of Ceylon there.

The word Ariyavinaya is related with the Samantapasadika. Ariyavinaya is monastic rules laid down by the Buddha. In this society, there is difference identity with other institute at that time.

Now, the Samantapasadika is used as the classical textbook of the Pali grammarians in Thailand in Pali VI, Pali VII, Pali VIII classes.

**Keywords :** Samantapasadika, Worthy Manners, Ariyavinaya.

## บทนำ

คัมภีร์จัดเป็นองค์ประกอบสำคัญของศาสนา คัมภีร์ถือว่าเป็น (หนังสือ, เอกสาร) สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เขียนในยุคต่าง ๆ กัน ในทางพระพุทธศาสนา พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์รุ่นแรก และถือกันว่าเป็นคัมภีร์เก่าแก่ที่สุด อรรถกถาเป็นระดับรองจากพระไตรปิฎก พระไตรปิฎกและอรรถกถามีความสัมพันธ์กันอ่านพระไตรปิฎกไม่เข้าใจต้องดูคำอธิบายในอรรถกถา เพราะอรรถกถาไขความพระไตรปิฎก

สมันตปาสาทิกา เป็นอรรถกถาของพระวินัยปิฎก อธิบายความพระวินัย ที่เสมือนว่าเป็นอายุของพระพุทธศาสนา

## ความหมาย

สมันตปาสาทิกา แปลว่า ทำความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นรอบด้าน ผู้ที่ศึกษาย่อมเกิดความศรัทธา ในหลักปฏิบัติที่ท่านกล่าวในอรรถกถานี้ สมันตปาสาทิกะที่เป็นลักษณะของคน หมายถึงผู้มีกิริยาท่าทางงามรอบด้าน คนมีบุคลิกภาพให้เกิดความศรัทธา เขียนว่าสมันตปาสาทิกะ (สมันตปาสาทิกโก) ใช้เป็นคำบรรยายกิริยาอาการของพระพุทธเจ้า (คำอื่นๆ เช่น สมันตทรรคิ สมันตวิโลกิตะ สมันตจักขุ สมันตประภาะ สมันตมุขะ สมันตประภากร สมันตจันทระ ฯลฯ ) หรือบรรยายลักษณะพระอานนทว่า “มีกิริยาท่าทางงามโดยรอบ รูปร่าง น่าชื่นชม เป็นพหูสูต เป็นพระธรรมกระถิก ผู้ทำหมู่ให้งาม” กล่าวถึงบุคลิกของภิกษุผู้สร้างศรัทธาแก่ผู้พบเห็นว่าเป็นผู้สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นรอบด้าน (สมันตปาสาทิกโกติ สมันตโต ปสาทชนโก)

คำอธิบายสมันตปาสาทิกาย่อมนำมาซึ่งความศรัทธา ถึงแม้จะไม่ใช่วาทพุทธหากรู้คำอธิบายยังเกิดความศรัทธา

## ความสำคัญ

สมันตปาสาทิกา (สมันตา) ชื่อหนังสืออธิบายพระวินัยปิฎก หรือ อรรถกถาพระวินัยปิฎก มีข้อมูลด้านสังคมศาสตร์ นอกจากเนื้อหาเกี่ยวกับมารยาทของพระสงฆ์ ข้อมูลวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ในลังกา เช่น พัฒนาการพระไตรปิฎกในอรรถกถา คำสอน ๙ หมวด ภาษิตในพระไตรปิฎก ธรรม ๒ ความหมาย (ทวีปิฎก) นิกาย ๔ คัมภีร์ภาษาสิงหลที่แต่งมาก่อนสมันตา คัมภีร์ที่แต่งหลังสมันตา เช่น สมังควลลาลินี ฯลฯ ชาวพุทธนิกายเถรวาทอาศัยสมันตปาสาทิกาเป็นคู่มือศึกษาพระวินัย คณะสงฆ์ไทยใช้ (สมันตา สามนต์ฯ) เป็นหนังสือเรียนบาลีสำหรับนักเรียนชั้นประโยค ๖, ๗, ๘ แยกเป็น ๓ เล่มรวม ๑,๘๓๕ หน้า

## สถานที่แต่ง

สมันตา แต่งที่เกาะลังกา (ประเทศศรีลังกา) สำนักมหายาว

พ.ศ. ๑๙๖-๔๒๖ ก่อนพระพุทธโฆษาจารย์ไปอยู่ลังกาทวีป ลังกาทวีปมีสำนักพระพุทธศาสนาอยู่ ๓ แห่ง ได้แก่ มหายาว ศูนย์กลางนิกายเถรวาท นับถือพระมหินท์ ตั้งอยู่ที่อนูราชปุระเมืองหลวงเก่าของประเทศศรีลังกา อภัยคีรี ตั้งอยู่ที่ทิศเหนืออนูราชปุระ นับถือพระธรรมจักษุ และ จิตตลพรรพต (เขตวัน) สถานปฏิบัติธรรม นับถือพระสาละคิยะ ตั้งอยู่ที่โรหนะ ด้านตะวันตกของศรีลังกา ก่อนจะเป็นมหายาว ที่นี้คืออุทยานมหาเมฆวัน พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงถวายแก่พระมหินท์เมื่อท่านไปถึงเกาะลังกา (ศูนย์กลางของมหายาวในเกาะลังกาอยู่ที่อนูราชปุระ และโรหนะ)

## เค้าโครง

สมันตาแต่งขึ้นที่มหายาว อาศัยข้อมูลในเอกสาร (คัมภีร์) เก่าที่มีอยู่ ได้แก่ อรรถกถาสังหลมหาอรรถกถา อรรถกถาปาปิยจรี อรรถกถากุรุนที อรรถกถาอังคะ และ อรรถกถาสังเขปะ

ราวพุทธศตวรรษที่ ๓ พระสงฆ์อินเดียได้กับพระสงฆ์ลังกามีความสัมพันธ์ด้านศาสนาเวลานั้น ศูนย์กลางของเถรวาทอยู่ที่เมืองปาตลีบุตรและเมืองโอริสสาจนถึงบริเวณนาครชุนิโกณฑะ (Nagarjunikonda) เมื่อความไม่สงบเกิดขึ้นในลังกาพระสงฆ์ลังกาหนีไปอยู่อินเดียได้ จากความสัมพันธ์ดังกล่าว ทำให้คนลังการู้จักพระพุทธศาสนา ก่อนพระมหินท์จะไปลังกา วรรณกรรมพระพุทธศาสนาแต่งขึ้นในลังกามีก่อนสังคายนาที่อาโลวิหาร (อาโลกวิหาร) ไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ปี

พระสงฆ์ ๒๙ รูป<sup>๑</sup> สืบศาสนาจากพระมหินท์ ชื่อของพระจูฬนาคะ พระอุปติสสะ พระปุสสเทวะ พระสุมนะ พระมหาปทุม พระมหาสิวะ พระอุบาลี พระอภัย พระติสสะ พระ (จูฬะ) สุมนะ พบในสมันตา คำวินิจฉัยเรื่องเกี่ยวกับวินัยของพระมหาปทุมกับพระมหาสิวะ อ้างมากกว่าใครอื่น ทั้งสองรูปเป็นศิษย์ของพระอุปติสสะ คำวินิจฉัยของพระอุปติสสะ (เป็นอาจารย์ของพระมหาปทุมกับพระมหาสุมนะ) อุปัชฌาย์ของพระมหาสุมนะคือพระอนุรุทธเถระ) กับพระปุสสะ อ้างถัดมา ทั้ง ๒๙ รูปไม่มีชื่อของพระกรวิกติสสะ แต่ท่านรูปนี้ตอบคำถามของพระมหาสิวะ (ที่อาโลวิหาร) เข้าใจว่าพระกรวิกติสสะอยู่สมัยเดียวกับพระมหาสิวะ เอ. เค. วาร์เดอร์ กล่าวว่า พ. ศ. ๔๐๐ - ๖๐๐ สงฆ์ลังกามีหลายรูป ได้แก่ พระธัมมทินนะ พระมลายเทวะ พระพุทธรักขิตะ พระอุปติสสะ พระมหาปัทมะ พระมหาสุมนะ พระปุสสเทวะ พระจูฬสิวะ พระมหาสิวะ พระจูฬนาคะ พระมหาธัมมรักขิตะ พระจูฬภายะ พระมหาภายะ ท่านเหล่านี้เป็นบูรพาจารย์ ดุจธงชัยของมหายาว

<sup>๑</sup> วิสุทธิมรรคและอรรถกถา ระบุว่าพระเถระหลายรูปเหล่านี้อยู่ในลังกาทวีป\*

กระนั้น ไม่ระบุว่าใครบ้างเกี่ยวข้องกับการจารึกพระไตรปิฎกที่อาฬววิหาร ศาลาประพันธ์สุดท้าย ในมหาปริณิพพานสูตร ระบุว่า เป็นกวีภชาิตของพระเถระชาวลังกา<sup>๒</sup> ฉะนั้น เมื่อพบว่าในลังกาทวีป มีคัมภีร์ภาษาสิงหล แต่ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง สันนิษฐานได้ว่าเป็นพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งในจำนวนนั้น เพราะตามประวัติศาสตร์ลังกา พระสงฆ์เชื้อสายชาญคัมภีร์มีหลายรูป

บทนำสมันตา ผู้แต่งกล่าวว่า “พระอรรคณาจารย์ชาวสิงหล มิได้ละทิ้งมติของเหล่าพุทธบุตร ผู้รู้ธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ได้แต่งอรรคณาไว้ก่อน ฉะนั้น คำที่ท่านกล่าวในอรรคณาทั้งหลาย” คำว่า “ได้แต่งอรรคณาไว้ก่อน” และ “อรรคณาทั้งหลาย” คือเอกสาร (อรรคณา) ที่แต่งขึ้นก่อน สมันตา มีหลายคัมภีร์ คือ<sup>๓</sup>

### ๑. อรรคณาสิงหล

ในบทนำ ท่านอ้างอรรคณาสิงหล ภาษาถิ่นที่รู้เฉพาะคนสิงหล เป็นคัมภีร์เก่าสุดของมหาวิทยาลัย เป็นอรรคณาโบราณที่ยกขึ้นสังคายนา ๓ ครั้ง (ในอินเดีย)<sup>๔</sup> บทนำสมันตวลลิตี บอกความเป็นมา ของอรรคณาสิงหลว่า พระอรหันต์ ๕๐๐ รูปสังคายนาไว้ก่อนแล้ว พระมหามหินท์นำมาที่เกาะสิงหล (ลังกาทวีป) เขียนเป็นภาษาสิงหล เพื่อประโยชน์แก่คนสิงหล

ผู้รู้ความประสงค์ของพระพุทธเจ้า คือพระอรรคณาจารย์ (อรรถกถาจารย์ หิ พุทธสส อธิบาย ขานนติ) เช่นพระอุบาลี สมันตา อ้างมติของทีฆภาณกะ สังยุตตภาณกะ มัชฌิมภาณกะ อ้างความ ในอรรคณาทั้งปวง (สพพอฏฐกถาส) กล่าวไว้ในอรรคณาทั้งหลาย (อฏฐกถาส วุตต) อ้างในอรรคณา วินัย (วินยอฏฐกถาย วุตต) อ้างในอรรคณาสุดตันตะ (สุดตณตอฏฐกถาส)

“สพพอฏฐกถาส” และ “อฏฐกถาย” หมายถึง อรรคณาเก่า ได้แก่

- ๑) อุตรวินัยอฏฐกถา ของสำนักอุตรวินัย เมืองอนูราชปุระ
- ๒) อาคมอฏฐกถา อรรคณา ๔ นิกาย (ไม่มีอรรคณาขุททกนิกาย)
- ๓) โปราณอฏฐกถา อรรคณาโบราณ
- ๔) ปุพโพเทศอฏฐกถา อรรคณาอุเทศโบราณ
- ๕) วินยอฏฐกถา อรรคณาวินัยปิฎก
- ๖) สุตตันตอฏฐกถา อรรคณาสุตตันตปิฎก
- ๗) อภิธัมมอฏฐกถา อรรคณาอภิธรรมปิฎก
- ๘) สิทลมาติกากอฏฐกถา อรรคณามาติกาสิงหล

<sup>๒</sup> ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๒๔๐/๒๒๔ (ตามพจนานิทีปเถระ หิ วุตตา)

<sup>๓</sup> คำสงท้ายในสมันตา “ท่าน” สดับมหาอรรคณา มหาปัจจวี กุณที่ สิทลอรรคณา (๔ คัมภีร์)

<sup>๔</sup> อฏฐกถานิสสิโตติ สงคิตตยารุห โพราณอฏฐกถ สนธาย วทติ (วิมต.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๕/๕.

- ๙) ที่มัญญุกถา อรรถกถาที่มัญญิกาย
- ๑๐) มัชฌิมมัญญุกถา อรรถกถามัชฌิมนิกาย
- ๑๑) สังยุตตมัญญุกถา อรรถกถาสังยุตตนิกาย
- ๑๒) อังคุตตรมัญญุกถา อรรถกถาอังคุตตรนิกาย
- ๑๓) ชาตกมัญญุกถา อรรถกถาชาตก
- ๑๔) วิภังค์ปกตนิสสะ สี่หลัสมัญญุกถา อรรถกถาสี่หลของวิภังค์

**๒. มหาอรรถกถา หรือ มูลอรรถกถา** เป็นอรรถกถาเก่าของมหาวิหาร ผู้แต่งสมันตปาสาทิก มหาอรรถกถาหลายครั้ง อ้างมติของพระอุปัชฌาย์กับพระปุสสเถระ สำหรับพระมหาปทุมเกี่ยวข้องกับ มหาอรรถกถา ดังที่กล่าวว่า “ส่วนในมหาอรรถกถาพระมหาปทุมเถระกล่าวไว้แล้ว (มหาอรรถกถาย ปน..มหาปทุมเถระน วุตต) วินยาลังการฎีกา ขยายว่า “มหาอรรถกถาเป็นคำอธิบายพุทธพจน์คือ ไตรปิฎก ที่ยกสู่สังคายนา ๓ ครั้ง” วาทะของพระมหาปทุมเขียนไว้ในมหาอรรถกถา (มหาอรรถกถาย ลิขิตมหาปทุมเถระวาเท)

**๓. มหาปัจจรี** คืออรรถกถาแพใหญ่ แต่งบนแพ ในเกาะลังกา ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง อ้างว่า กล่าวไว้ในมหาปัจจรี : มหาปัจจรี... วุตต

**๔. กรุนที** แต่งที่เกาะลังกา กรุนทีเวฬุวิหาร ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง อ้างว่า ส่วนในอรรถกถากรุนที ท่านกล่าวไว้แล้ว : กรุนทฎกถาย ปน.. วุตต

**๕. อันธกะ** เป็นภาษาอันธกะ ในอินเดียใต้ เมืองกัญจิปุระ ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง อ้างว่า ส่วนในอรรถกถาอันธกะ ท่านกล่าวไว้แล้ว : อนธกฏกถาย ปน ... วุตต

**๖. สังเขปะ** อรรถกถาย่อความ ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง อ้างว่า ส่วนในอรรถกถาสังเขปะ และในมหาปัจจรี ท่านกล่าววาปติทุกกฏ : สงเขปฎกถาย ปน มหาปัจจรียถ ... ทุกกฏ วุตต

อ้างความในอรรถกถาทั้งหลาย (อฎกถาส) อ้างความในอรรถกถาเดียว (อฎกถาย) อ้างความทั้งมหาปัจจรี มหาอรรถกถา และกรุนที บางครั้ง อ้างคำวินิจฉัยของพระมหาสมณะในอรรถกถาอันธกะ ว่าเชื่อถือได้ นอกจากนี้ยังมีลิตปัญหา ปปัญจสูทนี อัตถสาลินี สัมโมหวิโนทนี ปรมัตถโชติกา และวิสุทธีมรรค

<sup>๕</sup> “มหาอฎกถา นาม สงคิติตตยมารุฬหา เตปิฎกสส พุทธวจนสส อฎกถา” วินย.ฎีกา (บาลี) ๕/๗.

<sup>๖</sup> บารัว (Barua) มองว่า กรุนทีเกี่ยวข้องกับเขตวันวิหาร มหาปัจจรีเกี่ยวข้องกับภักยศิริวิหาร, ในสมันตปาสาทิกกรุนที ๗๐ ครั้ง อ้างมหาอรรถกถา ๕๐ ครั้ง อ้างมหาปัจจรี ๕๐ ครั้ง อ้างอันธกะ ๓๕ ครั้ง อ้างสังเขปะ ๑๐ ครั้ง ดูใน Oskar Von Hinuber, A Handbook of Pali Literature, (New Delhi : Munshiram Manoharal Publishers,) p.104.

## ที่มาของสมันตปาสาทิกา

คำสำคัญเกี่ยวกับสมันตปาสาทิกา ในที่นี้ คือ วินัย อภิวินัย และ อริยวินัย

วินัย คือบัญญัติของมนุษย์ จัดตั้งตามสมมติ ได้แก่การจัดระเบียบความเป็นอยู่และการจัดระเบียบสังคม อภิวินัย คือวินัยอันยิ่ง หมายถึงการแจกแจงอธิบายความแห่งพระบัญญัติ อริยวินัย คือวินัยของอริยชน อาจารย์ที่ประเสริฐ วินัยของอริยสงฆ์

### ๑. อริยวินัย กับ อริยวงศ์

อริยวินัย คือวินัยของอริยชน ผู้ใดทำผิด ยอมรับว่าผิดและพอใจแก้ไข นี่คือการเจริญในอริยวินัย อริยะคือผู้ (ยอมรับว่าผิด จึง)ไม่มีความผิด (อริยาคติ นิทโทสา) ผู้ดำเนินชีวิตในอริยวินัย คือพระอริยสงฆ์

อริยะเป็นภาษาบาลี (อริยะ หรือ อารยะ ใช้เป็นชื่อคน หมายถึงครอบครัวที่ดี คนดี หรือ สุภาพชน ธรรมชาติที่ดี ความยุติธรรม) แปลว่า ประเสริฐ (noble) ถ้าหมายถึงกลุ่มชนนิยมใช้ว่าอารยัน หรืออริยะก ซึ่งเป็นเผ่าชนเร่ร่อนอพยพไปอยู่อินเดียเมื่อหลายพันปีก่อน ศาสนาพราหมณ์ เช่น และพุทธ ให้ความหมายคำว่าอารยะลักษณะเดียวกัน คือความหมายที่ดี แต่หลักปฏิบัติเพื่อเป็นอารยะไม่เหมือนกัน อารยะคือผู้ดำรงชีวิตด้านเกษตร อารยันในอินเดียคือ อินโด-อารยัน “อารย” เกิดจากรากศัพท์ หรือ ธาตุที่แปลว่า “ไถ” พวกอารยันที่ในสมัยนั้นเป็นกสิกรและถือกันว่าเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ประเสริฐ<sup>๗</sup> อารยันยุคพระเวทอพยพจากที่อื่นเข้ามาอยู่ในอินเดีย พวกอารยันไม่ใช่คนอินเดียดั้งเดิม คนวรรณะ พราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ และวรรณะแพศย์ ถือว่าเป็นอารยัน พวกอื่นๆเช่นศูทรไม่ใช่อารยัน การแบ่งชนชั้นเดิมทีเพื่อแยกพวกอารยันออกจากพวกที่ไม่ใช่อารยัน แต่ต่อมาก่อให้เกิดปฏิกิริยาแกพวกอารยันเอง ยุคต่อ ๆ มาเมื่อมีการแบ่งอาชีพหน้าที่มากขึ้น คำว่าอารยันที่เคยใช้หมายถึงผู้มีความก้าวหน้าทางเกษตรกรรมก็มีความหมายเพี้ยนผิดจากเดิมมีความหมายแฝงเร้น (loaded)

ชนกลุ่มแรกในอินเดียที่เรียกตนเองเป็นอารยัน คือพราหมณ์ ยกย่องพรหมให้เป็นบรรพบุรุษ แบ่งมนุษย์เป็นทวิชาติ (ผู้เกิด ๒ ครั้ง) และ เอกชาติ (ผู้เกิดครั้งเดียว) ทวิชาติคือ พราหมณ์ กษัตริย์ และ แพศย์ เอกชาติคือ ศูทร เมื่ออ้างพรหมเป็นผู้สร้าง ทั้งอ้างตนว่ากำเนิดมาจากพรหม จึงเป็นเหตุให้มีสถานะสูงกว่าวรรณะอื่นๆ เวลานั้นเมื่อเอ่ยถึงอารยัน รู้กันว่าหมายถึงพราหมณ์ กษัตริย์และแพศย์ พ้นจากสามวรรณะนี้ไม่ใช่อารยันแต่เป็นอนารยัน อนารยันถูกรังเกียจจากผู้ถือตนเป็นอารยัน คำว่าอารยันจึงมีความหมายทางแบ่งแยก คนในสังคมคาดหวังอยากเป็นอารยัน ต้องการให้ผู้อื่นเรียกตนว่าอารยัน อารยันของพราหมณ์ ของเซน และอารยันของพระพุทธเจ้า ความหมายไม่เหมือนกัน

<sup>๗</sup> กรุณา กุศลาศัย แปลจาก Discovery of India : พบถิ่นอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทยจำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔๓.

ผู้ตั้งอริยวงศ์ : พระตถาคต พระพุทธเจ้า

ผู้ตั้งอริยวงศ์มีประวัติไม่ต่างกับคนสำคัญอื่นๆในอดีต ที่หาความชัดเจนได้ยาก เล่าว่าพราหมณ์คนหนึ่ง ถือว่าตนเป็นอารยัน กำลังนำเครื่องเซ่นเสลื้อเข้าไปถวายพระพุทธรองค์ เห็นพระองค์ศีรษะโล้น นึกถึงเกลียด แต่ก็เข้าไปถามชาติกำเนิด ทรงตอบว่า พระองค์ไม่ใช่พราหมณ์ ไม่ใช่ราชโอรส ไม่ใช่แพศย์ หรือคนวรรณะใดวรรณะหนึ่ง พระองค์รู้โคตรของบุพชน ไม่มีความกังวล ประพัตินอยู่ในโลกด้วยปัญญา..อย่าถามถึงชาติตระกูลเลย จงถามเฉพาะธรรมที่ประพัตติเกิด”<sup>๔</sup> คำตอบนี้ หากไม่ใช่พระพุทธเจ้า ไม่มีใครกล้าตอบ ผู้ตอบให้ความสำคัญความประพัตติยิ่งกว่าชาติตระกูล ชาติตระกูลสำคัญแต่ความประพัตติคือธรรมสำคัญกว่า

ชาติตระกูลของพระองค์เล่าไว้ใน ปัพพชชาสูตร และ นาลกสูตร ว่า พระองค์มาจากชนบทแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ในรัฐโกศล ตรงด้านข้างหิมวันตประเทศ มีนามตามโคตรว่าอาทิตย มีนามตามชาติกำเนิดว่าศากยะ ประสูติที่ลุ่มพินิคามชนบทของเจ้าศากยะ คัมภีร์ฝ่ายวินัยเช่นสมันตฯ ระบุสีผิวของพระองค์ว่ามีสีดุงเงิน (ชาตรูป..ตถาคตสส วณณสีทิส)

ผู้ศึกษาพุทธประวัติกล่าวถึงศากยะไว้น่าสนใจ ศากยวงศ์กับกลุ่มลิจฉวีไม่ใช่ชนกรบ (ชัตติยะ : กษัตริย์)ตามที่พราหมณ์ให้นิยาม ชัตติยะเป็นนักรบโบราณ ชาติพันธุ์ Proto-Mongoloid Palio-Mongoloid ไม่ใช่พวกอารยันเร่ร่อน(Aryan Nordic) ที่อพยพเข้ามาอยู่ในอินเดีย (S. K. Biswas)

มองโกลตะวันออกมี ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มใหญ่ได้แก่ศากยวงศ์ กลุ่มศากยะของลิจฉวี และ กลุ่มศากยะชาวเขา ทางด้านภูมิศาสตร์แถบเชิงเขาหิมาลัยสมัยนั้นมีกลุ่มมีลักษณะอาศัยอยู่จำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นพวกทิเบต-มองโกลอยด์ (Tibeto-Mongoloid people) มีภาษาและวัฒนธรรมต่างกัน (Sanang Setsun, Romila Thapar) โคตมพุทธเป็นมองโกล (V. A. Smith)

สุทโธทนะเป็นนักรบมองโกล มายาเทวีเป็นเจ้าหญิงลิจฉวี (Benjamin Walker)

คำว่า “กิราตะ” คือพวกมีลักษณะ มีจำนวนมากกว่ากลุ่มอารยันที่เข้าไปในอินเดีย เวลานั้น แคว้นมคธและแคว้นอังคะเป็นที่อยู่ของพวกมีลักษณะ ที่ยังไม่รับอิทธิพลของพวกอารยัน ซึ่งกระจายอยู่ทางอินเดียเหนือในเขตกुरु-ปัญจาละ อินเดียตะวันออกพื้นที่เขตของพวกอารยัน อินเดียตะวันออกเป็นที่เกิดสังคมใหม่ เกิดวงศ์ใหม่ คืออริยวงศ์ ผู้ก่อตั้งสังคมใหม่ ไม่เห็นกับค่านิยมที่ว่าคนจะต้องเป็นอารยัน ด้วยการทำร้ายเบียดเบียนกัน จึงตั้งสังคมใหม่ห้ามเบียดเบียนกัน เน้นความสามัคคี รูปแบบสังคมใหม่มีเอกลักษณ์ต่างจากสังคมอื่นๆ และตรงกันข้ามพวกอารยันที่กำลังขยายอำนาจ พร้อมสร้างค่านิยมให้คนถือความเป็นอารยันเป็นวิถีชีวิต (a mode of living)

<sup>๔</sup> ขุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๔๕๘-๔๖๗/๖๐๔-๖๐๖.



การเกิดสังคมใหม่เป็นแบบอย่างของผู้สันโดษ ปฏิเสธความเป็นอารยันที่พราหมณ์กำหนดขึ้น ในสังคมใหม่ รับคนจากจตุรทิศให้มาครองชีวิตโดยธรรม เป็นชุมชนต่างกับชุมชนอื่นๆ ในเวลานั้น ชุมชนนี้ไม่ขึ้นต่อระบบต่างๆ ที่กำหนดกันขึ้นมา

ผู้ตั้งอริยวงศ์ประกาศรูปแบบปกครองเพื่อปลดเปลื้องความไม่เป็นธรรม ด้วยคำสอนที่เป็นธรรม โดยห้ามเบียดเบียนชีวิต ไม่ใช้รถศึกบุกทำร้าย ต่างกับการปกครองของผู้ที่ใช้รถศึก ผู้ตั้งอริยวงศ์ไม่เหมือน จักรพรรดิอื่นที่หมั่นล่อลวงขยายอำนาจ เพราะผู้ตั้งอริยวงศ์หมั่นล่อลวงธรรม หรือ ธรรมจักร ด้วยมีหลักว่า รถที่ไม่มีเสียงดัง มีล้อเป็นธรรม หิริเป็นฝาประทุน สติเป็นเกราะกั้น สัมมาทิฐิเป็นนายสารถิ ผู้ใดมีรถ ดังกล่าวนี้อยู่ไกลันนิพพาน นิพพานอันเป็นโลกุตระไม่หม่นเวียน (นิพพตติตโลกุตตรนิพพาน)

ดังที่เสลพราหมณ์ทูลถามว่า เมื่อพระองค์ทรงปฏิญาณว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระธรรมราชาผู้ยอดเยี่ยม ทั้งยังตรัสยืนยันว่ายังธรรมจักรให้หมุนไปได้ ใครหนอเป็นแม่ทัพ ผู้ช่วยประกาศธรรมจักรให้หมุนไปได้ ทรงตอบว่า พระสารีบุตรเป็นแม่ทัพทางธรรม (ธรรมเสนาบตี)<sup>๙</sup> พระอานนท์เป็นผู้รักษาคลั้งสังข์ของคือธรรม (ธรรมภณชาคาริก)

ผู้ตั้งอริยวงศ์ใช้ชื่อสงฆ์เรียกคนในสังคมใหม่ สงฆ์หรือคณะ ความหมายเดียวกัน หมายถึง ผู้อยู่รวมกันเพื่อกิจอย่างหนึ่ง สงฆ์ของพระพุทธเจ้าคือผู้คิดเห็นและมีความประพฤติตรงกัน (ทิฐิสีล-สงฆาเตน สหโต) ผู้มีความสามัคคี (สมคโค หิ สงฆเ .. ผาสุวิหริ)

#### อริยวงศ์

ผู้ดำเนินชีวิตในอริยวินัยก็คืออริยสงฆ์ อริยวงศ์ (วงศ์ของอริยชน) อริยตันติ (แบบแผนของอริยชน) อริยประเพณี (จารีตของอริยชน) ความหมายเดียวกัน อริยวงศ์เป็นสังคมใหม่ ในวงศ์ลำดับที่ ๘ นับจากวงศ์อื่นๆที่มีอยู่ก่อน ดังนี้

๑. พราหมณวงศ์ วงศ์ของพราหมณ์ กลุ่มชนที่อพยพเข้ามาอยู่ในอินเดีย

๒. กษัตริยวงศ์ วงศ์ของกษัตริย์ (นักรบ) พวกที่เข้ามาอยู่ในอินเดีย คัมภีร์เช่นอรรถกถา กล่าวถึงอาทิจจวงศ์ และโสมวงศ์ (สุริยวงศ์ จันทวงศ์)<sup>๑๐</sup> กษัตริย์ถือว่าเป็นต้นวงศ์นักรบ แต่นักรบ (กษัตริย์) ของพราหมณ์ เป็นนักปกครอง บุษายัญ นักรบของศากยวงศ์ เป็นนักปกครอง ทำนา แต่ไม่บุชายัญ

๓. แพศยวงศ์ วงศ์ของพ่อค้า พวกที่เข้ามาอยู่ในอินเดีย ได้แก่นายช่าง และพ่อค้า

๔. ศูทรวศ์ วงศ์ของศูทร ไม่ใช่พวกอารยัน คือชนพื้นเมืองถูกเรียกว่าศูทร

๕. สมณวงศ์ วงศ์ของสมณะ สมณะมีมาตั้งแต่สมัยพระเวท ภูพัสสปุตรว่า สมณะไม่ใช่ผู้นุ่งห่มผ้าซ้อน ไม่ใช่คนเปลือย ไม่ใช่คนมีร่างกายหมักหมมด้วยธุลี ไม่ใช่คนอาบน้ำชำระบาป ไม่ใช่

<sup>๙</sup> ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๙๙/๔๙๖, พ.สุ.(ไทย) ๒๕/๕๑๖/๖๓๖.

<sup>๑๐</sup> พ.เถร.อ.๒/๑๑๖.



คนอยู่โคนไม้ ไม่ใช่คนอยู่กลางแจ้ง ไม่ใช่คนยืนแหงนหน้า ไม่ใช่คนกินอาหารตามที่ตนเองกำหนด ไม่ใช่คนท่องเที่ยวมนต์ ไม่ใช่คนขมวดผม<sup>๑๑</sup> จุนทสูตร ว่า สมณะมีอยู่ ๔ ประเภท ได้แก่ สมณะผู้ชนะกิเลส ด้วยมรรค สมณะผู้แสดงมรรค สมณะผู้ดำรงอยู่ในมรรค และ สมณะผู้ประทุษร้ายมรรค<sup>๑๒</sup>

๖. สกุลวงศ์ คือวงศ์ของผู้สืบทอดจากสายเลือดเดียวกัน

๗. ราชวงศ์ คือวงศ์ของราชัน วงศ์ของผู้ทำประชาชนให้พอใจ<sup>๑๓</sup>

๘. อริยวงศ์ คือวงศ์ของอริยชน เป็นวงศ์ลำดับที่ ๘<sup>๑๔</sup> อริยวงศ์มีลักษณะเฉพาะไม่เหมือนวงศ์อื่นๆ ผู้ตั้งอริยวงศ์ประกาศคำสอนและสอนตามกระแสสังคมเวลานั้น แต่มีหลักการเรียกว่าอริยมรรค (ไม่ใช่พรหมโลก) คำสอนในอริยวงศ์สอนไม่พ้นเรื่องไตรลักษณ์ เรื่องอริยสัจ เรื่องการพัฒนาจิต (กรรมฐาน) ผู้ตั้งอริยวงศ์สอนไม่ให้ยึดตัวผู้สอน เพราะผู้สอนไม่ใช่ศาสดาผู้ร้อยรัด ไม่ใช่ศาสดาผู้ผูกมัดสาวก ผู้เห็นธรรมย่อมเห็นพระองค์ ใครพยาบาลคนอนาถาไร้ที่พึ่ง เท้ากับพยาบาลพระองค์ อริยวงศ์เป็นชุมชนที่ไม่ขึ้นต่อระบบต่างๆ ไม่วุ่นวายกับสถาบันอื่นใด ที่มีอยู่หรือที่กำหนดกันขึ้นในเวลานั้น

ในอริยวงศ์มีคน ๒ จำพวก<sup>๑๕</sup> คือ พวกที่ยังอยู่ในวิสัยโลกีย์ พัฒนาตนยังไม่สำเร็จ เรียกว่า โลภียชาติ สำหรับผู้พัฒนาตนได้ มีชาติใหม่ เหมือนดังเกิดใหม่ เป็นพระอรหันต์ เรียกว่า อริยชาติ ดูจากชีวิตของอหิงสกะ(พระองค์สุทิมล)เป็นตัวอย่าง ตอนอยู่ในโลกียชาติ อหิงสกะเบียดเบียนทำร้ายชีวิต แต่เมื่ออยู่ในสังคมใหม่ ได้เกิดใหม่ในอริยชาติ ท่านไม่เบียดเบียนทำร้ายใคร มีชีวิตใหม่ เหมือนกับเกิดใหม่ (อริยาย ชาติยา ชาโต)

## ๒. อริยวงศ์สูตร เรียบง่าย สบาย เพราะรู้เท่าทัน

ในอริยวงศ์สูตร<sup>๑๖</sup> กล่าวถึงผู้สันโดษด้วยผ่านผู้ผ่านห่มคือไตรจีวร สันโดษด้วยอาหารบริโภคเพียงชั่วคราว ไม่หวังเมื่อต่อไป สันโดษด้วยที่อยู่อาศัย หากสร้างเองต้องได้รับอนุญาตจากหมู่คณะเสียก่อน ถ้ามีคนสร้างให้ กำหนดบริเวณความกว้าง ต้องพอใจการทำให้เกิดให้มี (ภาวนากุศลธรรม) และรู้จักวิธียับยั้งใจ (ละอกุศลธรรม) ถึงแม้มีชีวิตสันโดษก็ไม่เที่ยวคุ้ยอวดตัว

<sup>๑๑</sup> ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๗/๔๖๔ นักบวชหลายประเภทยังมีให้เห็นในประเทศอินเดีย

<sup>๑๒</sup> พ.ส. (ไทย) ๒๕/๘๖-๘๘/ ๕๒๑-๕๒๒.

<sup>๑๓</sup> อ.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๒๘/๔๒๒.

<sup>๑๔</sup> ยถา หิ ขตติยวิโส พราหมณวิโส เวสสววิโส สุททวิโส สมณวิโส กุลวิโส ราชวิโส, เอว ออมปิ อญฺโหม อริยวิโส อริยตนติ อริยปเวณิ นาม โหติ, อ.จตุกก. (บาลี) ๒/๒๘/๓๑๑, พ.จ. (บาลี) ๑/๑๒๔.

<sup>๑๕</sup> พ.อ.ปา.อ. (บาลี) ๒/๕๕/ ๓๒๖.

<sup>๑๖</sup> อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๘/๔๓-๔๔.

อริยชนชาวพุทธ ๔ ด้าน คือ

๑. ผู้ที่เป็นอริยะเนื่องด้วยมารยาท มีมารยาทเป็นอริยะ จะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉานก็ตาม แม้อยู่ในมารยาทอันประเสริฐ ชื่อว่า *อาจารย์อริยะ*

๒. ผู้ที่เป็นอริยะเนื่องด้วยลักษณะ มีท่าที่เป็นอริยะ คือ ผู้มีรูปร่างและอิริยาบถน่าดู น่าเลื่อมใส ชวนมอง น่าศรัทธา ชื่อว่า *ทาสสนอริยะ*

๓. ผู้ที่เป็นอริยะเนื่องด้วยเพศ มีเพศเป็นอริยะ แม้คนทุศีล ประพฤติตนเหมือนสมณะ โดยการถือเพศครองนุ่งห่ม ชื่อว่า *ลิงคอริยะ*

๔. ผู้ที่เป็นอริยะเนื่องด้วยรู้ รู้แจ้งแทงตลอดเป็นอริยะ ได้แก่ท่านผู้แทงตลอดธรรมทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ชื่อว่า *ปฏิวะธอริยะ*<sup>๑๓</sup>

ความเป็นอารยัน มองไม่เห็นด้วยมังสจักขุ แต่เห็นได้ด้วยปัญญาจักขุ

ในอริยวงศ์ สันโดษด้วยปัจจัยพอคุ้มร่างกาย บิณฑบาตพออิ่มท้อง จะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที นกบินไป ณ ที่ใด ๆ ก็มีแต่ปีกเป็นภาระ แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอคุ้มร่างกาย และบิณฑบาตพออิ่มท้อง จะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที ภิกษุนั้นประกอบด้วยอริยสี่ชั้นธรรมาภิบาลอย่างนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน<sup>๑๔</sup> พระรัฐบาลผู้เป็นอรหันต์ คืออริยสงฆ์ชั้นอุกฤษฏ์ เป็นอัครอริยวงศ์ (อัครอริยวโส) หลักคิดของท่านคือ โลกถูกขรนาบไป ไม่ยั่งยืน โลกไม่มีผู้ต้านทาน โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสแห่งตัณหา

อริยวงศ์เกิดขึ้นมาเพื่อฝึกคน หลักการในอริยวงศ์ปฏิบัติตามด้วยอริยวินัย คนในอริยวินัยเป็นผู้ที่ตื่นความชั่วทุกอย่างจึงชื่อว่าบรรพชิต หมายถึงมีจิตบริสุทธิ์เพราะบรรพชา (ปพฺพชฺชา นาม จิตฺต-วิสุทฺตตฺตา) ผู้บรรพชาคือผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติเพื่อมิใช่หวังลงคน มิใช่เพื่ออวดอ้าง มิใช่หวังให้คนอื่นรู้จัก ที่จริง พรหมจรรย์ของพระพุทธเจ้าเป็นไปเพื่อสำรวมระวัง เพื่อละและดับทุกข์ ตรงข้ามกับสิ่งที่ถือว่าเป็นจุดจืดจางของพรหมจรรย์

ชีวิตในอริยวงศ์เป็นอยู่ผืนกระแสโลก เป็นชีวิตของผู้สละเรือน (อคารสมา อนาคาริย) ประพฤติตามกฎด้วยศรัทธา มีความพร้อมทางกายภาพ การครองชีพในอริยวงศ์แตกต่างจากสังคมอื่นอีก ๗ วงศ์นั้น เช่นว่า ในอริยวงศ์ จะต้องโกนผมโกนหนวด นุ่งห่มผ้าอย่างน่าน้ำฝน นอนบนเตียงไม้หรือแคร่ เทียวขออาหารยังชีพ (อุจฺฉวาจฺริยา ย ชีวโต ปพฺพชิตฺสส) บริโภคอาหารวันละมื้อเลี้ยงร่างกายให้อยู่ประพฤติดุจธรรม อาศัยชาวบ้านเกื้อกูลอาหาร ไม่อนุญาตให้เพาะปลูก ผู้ต้องการของร้อนจะได้ของเย็น ผู้ต้องการของเย็นจะได้ของร้อน ในอริยวงศ์ มีกฎระเบียบจนไม่มีที่พอให้เหยียดมือ ทว่าวิถีชีวิตอย่างนั้นเป็นชีวิตของ

<sup>๑๓</sup> พุ.ชา.ติก.อ. (ไทย) ๔/๒๕๒/๑๑-๑๒.

<sup>๑๔</sup> ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๑/๑๔.

ผู้ขัดเกลาดน เป็นชีวิตที่ฝืนกระแสน้ำจม อนุญาตให้มีสิ่งยังชีพที่จำเป็นเพียงผ้าห่ม ผ้าถุง ผ้าซ้อนนอก บาตร มีด เข็ม ประคดเอว และที่กรองน้ำดื่ม

ภิกษุเป็นมุนี เฟ่งพินิจอยู่ในป่า คฤหัสถ์จะทำตามอย่างท่านไม่ได้ เหมือนนกยูงมีสร้อยคอสีเขียว ถึงจะบินไปในอากาศได้ ก็ยังสู้ความเร็วของหงส์ไม่ได้ตลอดกาล ฉะนั้น<sup>๑๙</sup>

## เนื้อหาสมันตปาสาทิกา

เล่ม ๑ เนื้อหาส่วนแรกมาจากที่ปวงค์และมหาวงศ์ ความเป็นมาของสังคายนา คำสอนมืองค์ ๙ (นวัคคตฤตฺตาสัน) นิกาย ๕ ตำนานพระเจ้าอโศก พระพุทธเจ้าเสด็จลังกา ๓ ครั้ง อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุและกิงมหาโพธิ์ ผู้สืบทอดพระวินัยในลังกาทวีป อาณิสสการเรียนพระวินัย คำบรรยายพระพุทธคุณ ธรรมคุณ องค์ฌาน วิชชา ๓ ทุพภิกขุภยในเมืองเวรัญชา พระสารีบุตรขอให้บัญญัติสิกขาบทก่อนอธิบายอาบัติปาราชิก ท่านแจ้งว่าจะไม่กล่าวคำที่เคยกล่าว จะกล่าวคำที่ยังไม่ได้กล่าว ถ้าหากพรรณาเข้าไปเข้ามา คงไม่มีวันจบ เรื่องที่เคยประกาศในบทภาษณีย์ก็จะไม่กล่าวซ้ำ

สมัยแรกๆ พระพุทธเจ้าทรงดำเนินชีวิตเป็นแบบอย่าง จึงไม่มีใครประพฤติเสียหายร้ายแรง นอกจากล่วงละเมิดกิริยามารยาทเล็กน้อยๆ จึงตั้งกฎเพื่อรักษามารยาท ผู้ฝ่าฝืนจะถูกลงโทษ มีความผิดเรียกว่าอาบัติ บัญญัติอาบัติเบาก่อนอาบัติหนัก ไม่มีอาบัติทางมโนทวาร เพียงคิดไม่เป็นอาบัติ

ปฐมปาราชิก (ห้ามเสพเมถุน) ภายหลังตรัสรู้ ๒๐ ปี เกิดเรื่องขึ้นที่เมืองเวสาลี เขตปกครองของลิจฉวี กลุ่มคณะราชา (คณราชาน) นายสุทินกลันทุบุตร ละเมิดเป็นคนแรก เป็นต้นบัญญัติ นิยามคำว่าภิกษุหลายนัย ผู้ที่พระพุทธเจ้าบวชให้ (เอหิภิกขุ) มี ๑,๓๔๑ รูป ได้แก่ ปัญจวัคคีย์ ยสกุลบุตรและสหาย ภัททวัคคีย์ ปุราณชฎิล อัครสาวกพร้อมบริวาร องคุลิมาล อีกนัยหนึ่ง ได้แก่ เสลพราหมณ์ พร้อมบริวาร ๓๐๐ มหากัปปีนระพร้อมบริวาร ๑,๐๐๐ กุลบุตรชาวกรุงกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ ปารายณิกพราหมณ์จำนวน ๑๖,๐๐๐ คน อุบายหลบเลี่ยงของผู้ฝ่าฝืนข้อบัญญัติ

ทุติยปาราชิก (ห้ามลักทรัพย์) เหตุเกิดที่เมืองราชคฤห์ เขตปกครองของพระเจ้าพิมพิสาร นายธนิยะบุตรนายช่างทอง นักออกแบบสร้างบ้าน บวชแล้วสร้างที่พักอาศัยแสนวิจิตรงามดูจรัสแสง สวรรค์ นำไม้ของหลวงมาสร้างกุฏิ ถูกลำตัวไปสอบสวน พระเจ้าพิมพิสารทรงเห็นแก่ฝ่ากาสาวะไม่ลงโทษ ประหารชีวิต (พระธนิยะเป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในเวลาต่อมา) คำว่า ฉก ชิง วิง รว ทุ่ ตระบัด ยกยอก ฯลฯ อุบายหลบเลี่ยง ข้ออ้างต่างๆ เล่าไว้ละเอียด ไม่มีสิกขาบทไหนล่อแหลมเหมือนข้อห้ามลักทรัพย์ การลักทรัพย์เป็นปัญหาซับซ้อน

<sup>๑๙</sup> พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๒๒๓/๕๕๒.

ตติยปาราชิก (ห้ามฆ่ามนุษย์) เหตุเกิดที่เมืองเวสาลี ภิกษุ ๕๐๐ รูป สดับมรณานุสติ เกิดความ  
รังเกียจร่างกายของตน ฆ่ากันเองบ้าง จ้างคนอื่นให้ฆ่าบ้าง บรรยายอาณานิพพานสติกรรมฐานโดยพิสดาร  
(รายละเอียดเหมือนในวิสุทธิมรรค) ชีวิตของมนุษย์นับจากขณะจิตแรกเกิดจนถึงมรณะ

จตุตถปาราชิก (ห้ามอวดตนว่ามีธรรมเหนือกว่ามนุษย์) ) เหตุเกิดที่เมืองราชคฤห์ พวกภิกษุ  
ชาวฝั่งแม่น้ำวัคคุมหาอยู่จำพรรษา โกหกชาวบ้านยกย่องกันเองว่ามีผู้ใดบรรลุธรรมขั้นไหนบ้าง วิธี  
ตรวจสอบผู้ที่อ้างว่าตนได้บรรลุธรรม (หากกล้าตรวจสอบ) ตั้งคำถามว่า ได้บรรลุธรรมอะไร บรรลุด้วย  
วิธีอะไร บรรลุเมื่อไร บรรลุที่ไหน ละกิเลสเหล่าไหน ได้ธรรมเหล่าไหน วิธีสุดท้ายสืบพฤติกรรมย้อนหลัง  
ว่าผู้ที่อ้างนั้นมีภูมิหลังเป็นมาอย่างไร

## ตัวอย่างสารัตถะในสมันตปาสาทิกา

### ๑. ธรรม ๒ ความหมาย

คำว่า “ธรรม” มีหลายความหมาย ในสมันตฯ แจกแจงธรรมไว้ ๒ นัย หรือ ๒ ความหมาย  
นัยหนึ่งได้แก่ ธรรมในสุดตันตปิฎก อีกนัยหนึ่งได้แก่ธรรมในอภิธรรมปิฎก จากคำอธิบายบทว่า  
“**ย่อมไม่รู้ธรรม**” หมายถึง เว้นวินัยปิฎก ย่อมไม่รู้ ๒ ปิฎกที่เหลือ (**ธมมํ น ขานาติตี** ฐเปตวา วินยปิฎกํ  
อวเสสํ ปิฎกทวํ ยํ ขานาติ) แจกแจงธรรมไว้ ๒ ส่วน คือส่วนหนึ่งในพระสูตร กับ อีกส่วนหนึ่งในพระอภิธรรม  
กล่าวได้ว่าเป็นหลักฐานแห่งหนึ่งในชั้นอรรถกถา ที่ระบุว่า พระวินัยได้แก่พระวินัยปิฎก ส่วนธรรมได้แก่  
สองปิฎกที่เหลือ

### ๒. พระวินัย ๔ อย่าง

- ๑) สูตร ได้แก่ พระบาลีในพระวินัยปิฎกทั้งหมด
- ๒) สุตตานุโลม ได้แก่ แหล่งอ้างอิงพระพุทธรูป (มหาปเทศ ๔)
- ๓) อัจฉริยวาท ได้แก่ งานของสังคีตการจารยที่ยกขึ้นสังคายนา ๓ ครั้ง ในอินเดีย
- ๔) อัถโนมติ ได้แก่ ความเห็นส่วนบุคคล

### ๓. ภาษิตในพระไตรปิฎก (พุทธานุภาษิต สาวกภาษิต ฤาษีภาษิต เทวดาภาษิต)

พุทธานุภาษิต ได้แก่ พระวินัยปิฎกทั้งสี่ พระอภิธรรมปิฎก ธรรมบท จริยาปิฎก อุทาน อิติวุตตกะ  
ชาดก สุตตันนิบาต วิมานวัตถุ เปตวัตถุ และพระสูตรเช่นพรหมชาลสูตร สาวกภาษิต ได้แก่ ถ้อยคำของ  
พระสาวก เช่น อนันตคณสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร อนุमानสูตร จุฬเวทัลลสูตร และมหาเวทัลลสูตร ฤาษีภาษิต  
ได้แก่ ถ้อยคำของนักบวชที่ไม่ใช่พุทธ ได้แก่ ปริพพาชกวรรค คำถามของศิษย์พราหมณ์พาวรี เป็นต้น  
เทวดาภาษิต ได้แก่ ถ้อยคำของเทวดา เช่น เทวดาสังยุต เทวปุตตสังยุต มารสังยุต พรหมสังยุต และ  
สักกสังยุต (ไม่มี ราชภาษิต กับ กวีภาษิต)

๔. พระสังฆกรรม ๓ ได้แก่ ปรียัติ ปฏิบัติ และอธิคม พระพุทธพจน์คือปิฎก ๓ ชื่อว่า ปรียัติสังฆกรรม ธรรมคือ จตุตถคุณ ขันธกวัตร มหาวัตถ์ ชื่อว่า ปฏิบัติสังฆกรรม มรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อธิคมสังฆกรรม บางมติถือว่าศาสนามีปรียัติเป็นหลัก บางมติถือว่า ศาสนามีสัมมาปฏิบัติเป็นหลัก

๕. ระบุ ๔ นิกายเท่านั้น ไม่มีขุททกนิกาย “ผู้กล่าวที่ชนิกายพึงเรียนมหาวรรค ผู้กล่าวสังยุตตนิกายพึงเรียน ๓ วรรคข้างต้นหรือมหาวรรค ผู้กล่าวอังคุตตรนิกาย พึงเรียนครั้งนิกายข้างต้นหรือข้างปลาย..เมื่อไม่อาจ พึงทำอรรถกถานิกายหนึ่งใน ๔ นิกายให้เชี่ยวชาญ” ในสมังควลีสินีระบุชื่อของผู้สืบทอด ๔ นิกาย ได้แก่ พระอานนท์สืบทอดที่ชนิกาย ศิษย์ของพระสารีบุตรสืบทอดมัชฌิมนิกาย พระมหากัสสปะสืบทอดสังยุตตนิกาย พระอนุตธะสืบทอดอังคุตตรนิกาย ในอนาคตเมื่อพระไตรปิฎกอันตรธาน ก็ระบุ ๔ นิกาย เท่านั้น ในสมันตา วินัยปิฎกกับอภิธรรมปิฎกจัดอยู่ในขุททกนิกาย ชาดกคือชาดกนิกาย

๖. สถานที่บัญญัติสิกขาบท คือ กรุงเวสาลี กรุงราชคฤห์ กรุงสาวัตถี เมืองอาฬวี กรุงโกสัมพี แคว้นสักกะ และ ภัคคชนบท

๗. ผู้ละเมิดสิกขาบทเป็นคนแรก มี ๒๓ คน/กลุ่ม คือ

- |                        |                        |                           |
|------------------------|------------------------|---------------------------|
| ๑) พระสุทิน            | ๒) พระธนิยะ            | ๓) พระเพลลัญฐสีสะ         |
| ๔) พระอานนท์           | ๕) พระเสยยสกะ          | ๖) พระอุทายี              |
| ๗) พระสาครตะ           | ๘) พระฉันทะ            | ๙) พระเมตติยะ             |
| ๑๐) พระเทวทัต          | ๑๑) พระอัสสชิ          | ๑๒) พระปุนัพพสุกะ         |
| ๑๓) พระอริฏฐะ          | ๑๔) พระอุปันนทศากยบุตร | ๑๕) พระนันทะ              |
| ๑๖) พระหัตถกะ          | ๑๗) พระอนุรุธะ         | ๑๘) พระจูฬปันถกะ          |
| ๑๙) พวกสัมพหุลาภิกขุ   | ๒๐) พวกวัคคุมทาภิกขุ   | ๒๑) พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวี |
| ๒๒) พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ | ๒๓) ภิกษุไม่ปรากฏชื่อ  |                           |

ภิกษุณีที่ละเมิดเป็นคนแรก มี ๗ รูป/กลุ่ม คือ

- |                        |                           |                         |
|------------------------|---------------------------|-------------------------|
| ๑) ภิกษุณีสุนทรี       | ๒) ภิกษุณีอุลันนทา        | ๓) ภิกษุณีจันทกาลี      |
| ๔) กลุ่มอัญญตราภิกษุณี | ๕) กลุ่มภิกษุณีฉัพพัคคีย์ | ๖) กลุ่มสัมพหุลาภิกษุณี |
| ๗) ภิกษุณี ๒ รูป       |                           |                         |

๘. พระพุทธเจ้าตรัสภาษามาคี

- พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกล่าวสำนวนของชาวมคร ได้แก่มาคีภาษา (สมมาสมพุทฺธเชน วุตตปฺปกาโร มาคิกิโวหาโร) มาคีภาษาไม่ใช่ภาษาเดิมของพระองค์ พระองค์ประสูติในศากยวงศ์เป็นคามชนบทอยู่ข้างป่าหิมพานต์ ในรัฐโกศล เผ่าศากยะมีภาษาพูดของตนคือ ภูเทวดาภาษา

- มหานามศากยะอายุมากกว่าพระพุทธองค์ ๑ เดือน
- พระนันทะ (พระอนุชา) โอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ ต่ำกว่าพระพุทธองค์ ๓ องค์
- กล่าวถึง วลัยชนกฤฎี (ห้องสุขา) ส่วนพระองค์ เพราะทรงเป็นมนุษย์

#### ๙. สิ่งต้องห้าม ๓ อย่าง

สิ่งต้องห้าม ๓ อย่างในอริยวินัย ได้แก่ ความมกมก ความไม่สันโดษปัจจัย ๔ และการไม่พัฒนาตน (ไม่ห้าม ๑. ความมกน้อย ๒. ความสันโดษ ๓. การพัฒนาตน)

๑๐. พระสูตรที่ไม่ได้สังคายนาในอินเดียมี กลุ่มพสุตร ราโชวาทสูตร ดิกขินทริยสูตร จตุปปริวัตตสูตร และนันทโพนันทสูตร ปิฎกที่มีใช้พุทธพจน์ (พระสูตรของมหายาน) ได้แก่ วัณณปิฎก ของนิกายเหมวันตะ อังคิลมัลปิฎกของนิกายราชคิริ รัฎฐपालครรชิตของนิกายปุรวสาลี อาลวกครรชิต ของนิกายอปสาลี คุณเวสสันดรของนิกายสิทธารถะ คุณหวินัยของนิกายวัชรบรรพต และไวทลปิฎก ของนิกายไวตุลยะ เป็นต้น

๑๑. แม่น้ำตโปทา เขตกรุงราชคฤห์ น้ำในแม่น้ำที่เป็นน้ำร้อนเพราะไหลผ่านนรก ที่เชื่อว่าอยู่ใต้ พื้นดิน ปัจจุบันที่นี้เป็นแหล่งน้ำพุร้อน (Hot Springs) ในอุตรประเทศ อินเดีย

๑๒. คำว่า มกร (ไม่ใช่มังกร) สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก รูปร่างแปลกประหลาด คล้ายฉลาม หรือว่า จระเข้ หัว ขา หน้าคล้ายงวง ลำตัวและหางคล้ายปลา เป็นพาหนะของวรุณ เทพแห่งทะเล

#### ๑๓. ระบุพระพุทธศาสนาดำรงอยู่ ๕,๐๐๐ ปี

### ผู้แต่งสมันตปาสาทิกา

๑. บทนำ (คำปรารภ) ท่านใช้กิริยาศัพท์เอกพจน์ คือ นมามิ, วณณยิสสํ, อคมิสสํ ชี้ว่าแต่งคนเดียว ยกย่องบูรพาจารย์ของมหาวิทยาลัย เป็นดุจดั่งชัยของสำนักมหาวิทยาลัย

๒. ผู้เขียนบทนำเป็นพระสงฆ์ลังกา ท่านอ้างข้อความที่ท่านเขียนว่า “แท้จริง คำนี้พวกเรา (แย้งกับข้อ ๑ เป็นเอกพจน์) ได้กล่าวไว้แล้ว (อโวจุมหา) ว่า ‘พระอรรคณาจารย์ชาวสีหล มิได้ละทิ้งมติของเหล่าพุทธบุตรผู้รู้พระธรรมวินัย ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ได้แต่งอรรคณาไว้ก่อน” (สมันตฯ เล่ม ๒)

๓. การบรรยายเนื้อหา ผู้แต่งใช้กิริยาศัพท์พหูพจน์ ชี้ว่าไม่ใช่คนเดียว เช่น (มย : พวกเรา) ได้กล่าวแล้ว (อโวจุมหา), จะกระทำ (กโรม), จะกล่าว (วทาม), จักพรรณนา (วณณยิสสาม), จักแถลง (กถยิสสาม), จักถึง (คมิสสาม), จักกล่าว (ภณิสสาม) , (มติ) ของพวกเรา (อมหากํ, โน), จักกระทำ (กริสสาม), ได้กระทำแล้ว (อกริมหา) จักพรรณนา (วณณยิสสาม), จักถึง (คมิสสาม), จักประกาศ (ปกาสิยิสสาม) ได้กล่าวแล้ว (อโวจุมหา) จักกล่าว (วทาม), จะไม่เห็น (น ปสสาม), จักกล่าว (กถยิสสาม), จะตรึก(ตถกยาม), พรรณนาไว้แล้ว (วณณยิมหา), ย่อมขอบใจ (โรจยาม), จักกล่าว



(วทิสฺสาม), จะกล่าว (วทาม) พึงกล่าว (วเทฺยยาม), จักพรรณนา (วณฺณยิสฺสาม), ไม่ให้พิสดาร (น วิตุถารยิมฺหา), จักกล่าว (กถยิสฺสาม), จักแสดง (ทสฺสยิสฺสาม)

ที่ใช้เอกพจน์ ได้แก่ (อหํ : เรา) จักกระทำ (กริสฺสามิ), จักประกาศ (ปกาสยิสฺสามิ), จักกล่าว (ปวกฺขามิ) ส่วนกิริยาศัพท์ไม่มีประธาน เป็นกัมมวาจก เพิ่มประธาน ได้แก่ วุจฺจเต และ วุตฺตํ

๔. คำสั่งท่าย “(ข้าพเจ้า : พระพุทธโฆษาจารย์) รับคำเชิญพระพุทธสิริ สดับ (สุตฺวา) อรรถกถาสิงหล มหาอรรถกถา มหาปัจจรี กุรุนทีในสำนักของพระพุทธมิต” สดับ ๔ อรรถกถาขณะพักที่ปราสาทของนัมพอบาสก ในรัชสมัยของพระเจ้าสิรินิวาส ผู้ครองราชย์ปีที่ ๒๑ แต่งสมันตาเสร็จใน ๑ ปี

พระพุทธโฆษาจารย์มีชีวิตในสมัยคุปตะ ตรงกับ กุมารคุปตะ และ สันธคุปตะ ท่านไปอยู่ลังกาไม่นาน (shot stay) วรรณกรรม (เช่นสมันต) บทนำ การบรรยาย และบทส่งท้าย เชื่อว่าท่านเป็นประธานตรวจชำระคัมภีร์ พร้อมทั้งผู้ช่วย

อนึ่ง คำว่า “พวกเราจักกล่าวโดยพิสดารในชั้นเถกะ” “พวกเราจักกล่าวเหตุการณ์ทะเลาะ ๑๘ อย่างในสังฆเภทชั้นเถกะ” “พวกเราจักกล่าวในปาริวาสิกชั้นเถกะ” “พวกเราจักพรรณนาภูฐานวิธีเหล่านั้นในสมุจจยชั้นเถกะนั้นแล” ตรงกับในสมุจจยชั้นเถกะที่ระบุว่า “..นี่เป็นคำของพวกอาจารย์ในมหาวิทยาลัยผู้จำแนกบท ผู้ยังชาวเกาะตัมพปณฺธิให้เลื่อมใสต่างไว้ เพื่อความมั่นคงแห่งพระสัทธรรม”<sup>๒๐</sup>

หรือ “แต่พวกเราจะพรรณนาคำนั้นในปริวารนั้นแล” “ข้าพเจ้าจักพรรณนาวัตถุแห่งความประพฤติชอบ ๑๘ อย่าง ในปาริวาสิกชั้นเถกะ” “จีวรที่ควรแจกข้าพเจ้ากล่าวแล้วในจีวรชั้นเถกะ ส่วนเสนาสนะที่ควรแจกและบิณฑบาตที่ควรแจก ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในเสนาสนชั้นเถกะ” “และข้าพเจ้าจักประกาศข้อความแตกต่างกันแห่งพระดำรัสนั้นในปริวารนั้นแล” “แต่ข้าพเจ้าจักกล่าวความพิสดารในกัมมวิภังค์” “ข้าพเจ้าจักพรรณนาเภทกรวัตถุ ๑๘ มีคำว่า ซึ่งธรรมว่าเป็นธรรมเป็นอาทิในสังฆเภทชั้นเถกะ” “ข้าพเจ้าจักพรรณนาอรรถแห่งคำพิสดารนั้นในชั้นเถกะและปริวารนั้นแล”

การอ้างอิงนี้ จึงสันนิษฐานว่า ผู้แต่งสมันตา กับ ผู้แต่งสมุจจยชั้นเถกะและปริวาร เป็นคณะพระสงฆ์ลังกา

## บทสรุป

สมันตปาสาทิกา เป็นอรรถกถาของพระวินัยปิฎก อธิบายความพระวินัย ที่เสมือนว่าเป็นอายุของพระพุทธศาสนา ได้มาจากอรรถกถาเก่าที่มีอยู่ในลังกา และอริยวินัย เกี่ยวข้องกับสมันตปาสาทิกา อริยวินัยเป็นแนวปฏิบัติสำหรับอริยชนในสังคมที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้น สมันตปาสาทิกา แปลว่า ทำความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นรอบด้าน ผู้ที่ศึกษาย่อมเกิดความศรัทธาในหลักปฏิบัติที่ท่านกล่าวใน

<sup>๒๐</sup> วิ.จุ.(ไทย) ๖/๑๘๔/๒๙๔.



อรรถกถาที่ สมนตปาสาทิกะที่กล่าวอธิบายเป็นลักษณะของคน หมายถึงผู้มีกิริยาท่าทางงามรอบด้าน คนมีบุคลิกภาพให้เกิดความศรัทธา เชื่อว่าเป็นผู้มีมารยาทที่พึงประสงค์ในอริยวงศ์ ที่เน้นถึงบุคลิกของ ภิกษุผู้สร้างศรัทธาแก่ผู้พบเห็นว่าเป็นผู้สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นรอบด้าน อริยวงศ์อาศัยอริยวินัยเป็นหลัก นำไปสู่หลักการที่พึงประสงค์ อริยวินัยเป็นแบบแผนในอริยวงศ์ อริยวินัยช่วยอริยชนให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดี ผู้ดำเนินชีวิตตามหลักสามารถปฏิบัติกิจดำเนินการไปให้ถึงจุดหมายที่พึงประสงค์ได้ นั่นคือนิพพาน อันเป็นโลกุตระไม่หมุนเวียน หลักการในอริยวินัย เหมือนรั้วใช้ฝึก คอยประคับประคองพยุ่งผู้ปฏิบัติ ไปสู่จุดหมาย ใครขึ้นจับยึดแต่ไม่ยอมเดิน ย่อมกลายเป็นว่ายึดถือแต่ไม่ยอมก้าว ถือว่าใช้หลักผิด เจตนารมณ์ของหลัก ในปัจจุบันคำสอนที่สามารถรู้สึกรู้สีกและรับรู้ได้ได้แปรเปลี่ยนไปตามวิวัฒนาการ เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนามีหลายชั้น คำสอนมีหลายระดับ สิ่งที่เคยเป็นค่านิยมมาแต่เดิมบัดนี้ อาจกลายเป็นว่าไม่ใช่ของเดิมแต่อยู่ในรูปเดิม ถูกบดบังด้วยสิ่งแวดล้อมต่างๆ เช่น ภาษา พิธีกรรม วัตถุ รวมถึงความเข้าใจเกี่ยวกับผู้ตั้งอริยวงศ์

ความจริงของใครก็เป็นความจริงของคนนั้น ยากที่จะยอมเชื่อกันด้วยใจจริง เมื่อยังหลงผิดอยู่ด้วยความยึดถือ ภูเขาแห่งวิถิปุทธธรรมก็ยังตั้งสูงตระหง่านขวางหน้าอยู่เพียงนั้น

### บรรณานุกรม

- กรุณา กุศลาศัย แปลจาก Discovery of India : **พบถิ่นอินเดีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๗.
- คณะกรรมการแผนกตำรา. **สมนตปาสาทิกา ปจโม ทุติโย ตติโย ภาโค**. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **วินัย เรื่องใหญ่กว่าที่คิด**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙
- \_\_\_\_\_. **อรรถกถาหาจุฬา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.
- Biswas, S. K. **Buddhism the Religion of Mohenjodaro Harappa Cities**. Delhi : Rich Offset Press, 1999.
- Law, Bimala Charan. **Ksatriya Clans in Buddhist India**. Delhi : A Sagar Book House, 1993.
- Panabokke, Gunaratne. **History of the Buddhist Sangha in India and Sri Lanka**. Colombo : Karunaratane & Sons Ltd., 1993.

- Smith, V. A. **The Oxford History of India** 10<sup>th</sup>. New Delhi : Oxford University, 1992.
- Sankarareay, A. **An outline of Indian Culture**. New Delhi : Intellectual Book Corner, 1978. & Publishers, 1974.
- Thapar, Romila. **Ancient Indian Social History** 5<sup>th</sup>. New Delhi : Orient Longman, 1976.
- Von Hinuber, Oskar. **A Handbook of Pali Literature** 2<sup>nd</sup>. New Delhi : Munshiram Manoharal Publishers, 1996.
- Warder, A. K. **Indian Buddhism**. Delhi : Motilal Banarasidess, 1958.